

**ЖОЖДОРДО КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫН ОКУТУУДА СТУДЕНТТЕРДИН
ПСИХОЛОГИЯЛЫК-ПЕДАГОГИКАЛЫК КОМПЕТЕНЦИЯСЫН
ЖОГОРУЛАТУУНУН НЕГИЗДЕРИ**

**Основы повышения психолого-педагогической компетентности студентов при
преподавании кыргызской литературы в вузах**

**Fundamentals of improving the psychological and pedagogical competence of students in
teaching Kyrgyz literature in universities**

Аннотация. Кыргыз адабиятын профессионалдык компетенцияларды калыптандыруу аркылуу окутууда студенттердин чыгармачылык ой жүгүртүүсүн жогорулатуунун психологиялык-педагогикалык негиздери каралды.

Аннотация. Психолого-педагогические основы повышения творческого мышления студентов при обучении кыргызской литературе через формирование профессиональных компетенций

Annotation. Psychological and pedagogical foundations for increasing the creative thinking of students in teaching Kyrgyz literature through the formation of professional competencies

Урунттуу сөздөр: психикалык процесс, сабак, студент, сезүү, ойлоо, таануу, окутуу.

Ключевые слова: психологический процесс, урок, студент, чувствовать, думать, осозновать, учить.

Key words: psychological process, lesson, student, feel, think, realize, teach.

Адам баласынын кыймыл-аракеттери кандайдыр бир деңгээлде тандалмалуу мүнөзгө ээ болгондуктан көптөгөн сырткы дүүлүктүргүчтөрдүн ичинен ал өзүнө тиешелүүсүн гана кабыл алат жана өзүнүн керектөөлөрүнө ылайык колдонот. Психикалык жараяндын бул тандоочулугу психология илиминде кабыл алуу түшүнүгүн билдирет. Бул тандоочулук эрктүү жана эрксиз, ошондой эле эрктүү көңүл буруудан кийинки көңүл буруу мүнөзүндө жүрөт. Мисалы эрктүү көңүл бурууда адам баласы өзүнө максат коюп аны аткаруу үчүн жасалган иш-аракети аталат. Мисалы, студенттин билим алуусу, ал үчүн сабакка үзгүлтүксүз катышуусу, алты ай алган билиминин натыйжасын сессия убагында окутуучуга эсеп-кысап берүүсү аталса, аң-сезимсиз максаттын жардамы менен эрктик иш-аракетти талап кылбаган көңүл буруу эрксиз көңүл буруу деп аталат. Мисалы, лектор лекция окуп жаткан учурда студенттердин ичинен бирөө катуу күлүп жиберсе, студенттердин баары жазып жаткан лекцияларын токтотуп, баары аны карап калышы эрксиз көңүл бурууга кирет. Анткени студенттердин баарынын көңүлү максатталган лекцияны жазуудан алаксып, ошол күлгөн студентти кароого мажбур болушат. Бул жерден эрксиз көңүл буруунун окуу, тарбия ишинде чоң мааниси бар экендигин байкоого болот. Ошондуктан ар дайым эрксиз көңүлдү буруучу ар кандай объективдүү жана субъективдүү факторлорго жол бербей бөгөөттөп туруу талап кылынат. Ал эми эрктүү көңүл бурууда адам баласы өз алдына максат коюп, аны аткаруу үчүн тынымсыз иш-аракеттерин жумшайт. Эмгек кылат. Мисалы, абитуриент ЖОЖго студент болуу үчүн

мектептен сүйгөн кесибине тиешелүү предметтерди жакшы окуп, ал адистикке тапшыруу үчүн күнү-түнү аракеттенип, окуйт. ЖОЖго киргенден кийин көңүлүн бир жерге топтоп, максатына жетүү үчүн сабактарынан жакшы окуйт. Эрдүү көңүл буруудан кийинки көңүл бурууда адам бир нерсеге аң-сезимдүү максат койгон менен ага атайын туруктуу иш-аракеттерди жумшабайт. Мисалы, айылдан окууга жаңы келген студент адегенде сабакка анча көңүл бурбагандыктан предметтерге анча жетише албайт. Качан гана куратору сабакка жетишүүнүн, лекция жазуунун, китепканадан кантип пайдалануунун, жол жоболорун үйрөткөндөн кийин ал сабакка өзүнөн өзү эле жетишип, алдыңкы студентке айланат. Муну эрдүү көңүл буруудан кийинки көңүл буруу деп атайбыз. Сабакка эрдүү көңүл бурган студент, иш-аракеттин жана эмгектин натыйжасында ийгиликке жете тургандыгын сезе баштайт. Анткени сезүүсүз материалдык дүйнөнү таанууга болбойт. Адамды таануу процесси ушул процесстен башталып, ал заттардын касиетин (катуулугун, жумшак, суюктугун, температурасын, жытын, үнүн, түсүн ж.б.у) татаал жана жөнөкөй түрдө кабыл алып, эс, ойлоо сыяктуу психикалык процесстердин пайда болушуна түздөн түз таасир берет да, тийиштүү органдардын жардамы менен ички жана сырткы чөйрөдөгү ар кандай маалыматтарды сезип, кабыл алып турат. Сезүү кабыл алуу процессисиз ишке ашпайт. Маселен студент аудиторияга кирген окутуучунун киргенин көрүп, сөзсүз сабак өтөөрүн териси аркылуу сезип, анын үйгө берилген тапшырманы сурап, андан кийин жаңы теманы өтөөрүн анын иш-аракети аркылуу сезет да, бул процесстин баарын ал көнүмүш адат катары кабыл алат. Анткени, эс башка психикалык процесстер сыяктуу объективдүү чындыкты чагылдырат. Бул чындыктын турмушка толук кандуу ашырылышы ойлоо процесси аркылуу аткарылат. Анткени, психология ойлоону таануу адегенде адам ишмердигиндеги маанисин, ал ишмердиктин жүзөгө ашуу механизмин, психикалык башка процесстерден болгон айырмасын, инсандын калыптануусундагы ролун үйрөнөт. Себеби, объективдүү чындыкты таануу сезүүдөн, сезген нерсесин кабыл алуу ойлоо процессине өтүү менен ишке ашат. Бирок объективдүү дүйнөнү таанууда бул эки психологиялык процесс жетишсиздик кылат.

Демек мындан, ойлоо качан гана адам баласы көз алдында турган объектини сезүү жана кабыл алуунун жардамы менен толук таанууга мүмкүн болбой калган учурда пайда боло тургандыгын көрдүк. Ошентип, ойлоо сезүүдөн, кабыл алуудан алынган маалыматты колдонуу аркылуу ишке аша тургандыгын аңдадык жана объективдүү чындыкты, табигат кубулушундагы заттарды, алардын ортосундагы байланыштарды көрсөткөн психикалык процесс экендигин байкадык. Эгерде табигат кубулушун, же студент үйгө берилген бир теманы түшүнгөндүгүн өз ою аркылуу айтып берсе, анда ойлоо чектелип, бир адамдын гана оюн билдирип калат. Эгер ошол эле теманы тайпалык биримдикте түшүндүрүшсө, ойлоо жекече ойлоодон идеялардын көптүгү, күчтүүлүгү, негиздүүлүгү менен айырмаланат да, максатталган маселени чечүүдө аны чечүүнүнү шарттары аныкталат.

Бул сабакта студенттердин чыгарманын ички дасмиясын башкача айтканда идеялык – тарбиялык маңызын кантип ой жүгүртүп талдашкандыгын көрөбүз. Чыгармага талдоо жүргүзүлүүдө студенттер кредиттик окутуунун негизги таянычы болгон окутуунун интерактивдүү усулдарын колдонушат. Анткени изилдөө ишибиздин максатына ылайык кыргыз адабиятын компетенттүүлүктүн негизинде окутуу аркылуу ЖОЖдордо билим берүүнү өркүндөтүү бүгүнкү күндө билим берүүнүн актуалдуу проблемасына айланып, ЖОЖдордун алдыга коюлган эң негизги милдети катары:

- Ар тараптан өсүп жетилген–компетенттүү;

- Эмгекке (билимге) чыгармачыл мамиле жасаган;
- Ишкердүүлүгү күчтүү;
- Чыгармачыл активдүү;
- Руханий көз карашы бийик;
- Ойлоо жөндөмдүүлүгү активдүү;
- Философиялык көз карашы терең;
- Психологиялык жактан толук кандуу;
- Теория менен практиканы айкалыштыра билген ойлоо жөндөмдүүлүгү күчтүү адистердин таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүн өнүктүрүү керектиги актуалдуулукка айланууда.

Кыргыз адабият сабагында студенттердин чыгармачылык ойлоосун өркүндөтүү үчүн окутуучу тарабынан интерактивдүү ар кандай ыкмаларды иштеп чыгуу, аны практикалоо эң негизги маселерден. Анткени илим менен техниканын өсүшү, дүйнөлүк компьютерлештирүү, коомдун экономикалык мүнөзүнүн өзгөрүшү ар кандай ситуацияларда кандай маселе болбосун кредиттик технологиялык окутуу процессинде чыгармачылык ойлоо менен аткарылып, өз ишкердүүлүгүн көрсөтө алган компетенттүү адистерди тарбиялап чыгаруу талап кылынууда. Анткени чыгармачыл студент өзүнүн ойлоосунун чыгармачыл мүнөзгө ээлиги, кандай гана маселе болбосун аны чечүүдө идеясынын өзгөчө күчтүүлүгү, интеллектуалдуу жаңылыгынын терендиги, коюлган маселени өзгөчө нук, жагдайда көрө билүүсү жана аны кандай жагдайда колдонуунун шарттарын аныктай билиши, жана ал эл көрүп, билбеген касиеттерин таап, аныктай билүүсү, анын жолдорун көрсөтүүсү менен айырмаланат да, ал «мамлекетке, эң биринчи иретте, өлкөнүн башкы дөөлөтү инсан катары эмес, тигил же бул кесиптин ээси, кесипкөй адис катары, негизги маңызга ээ болот. Анткени, ал мамлекет талап кылган кесипке ээ болуп, аны өндүрүмдүү жүзөгө ашырып, мамлекеттин керектүү адамы болуп чыгат»[2:3]. Н. К. Крупская айткандай: «өз бет алдынча окуп, билген жана алган билимин чыгармачылык менен ойлоп, жана аны практикалай алган» [3:511] инсан болуп чыга келет.

Бул маселени жүзөгө ашырууда татыктуу билим берүү коомубуздун келечеги менен тыгыз байланыштуу болгондуктан, коомдук талапка ылайык мыкты кесиптин ээси болуш үчүн чыгармачыл ойлоо менен көптү билүү зарыл. Себеби, студент алган билимин практика менен айкалыштырып турмушта аны колдоно билгенде гана ал кадыр-барктын ээси боло алат. Бул маселеге канткенде компетенттүүлүккө багыттап окутуу менен студенттердин билим деңгээлин жогорку даражага жеткирүүгө болот? деген суроо туулушу–мыйзам ченемдүү. Ага бул проблеманы чечүүнүн жолу студенттерге кыргыз адабиятын окутууда компетенттүүлүктүн бир нече түрлөрүнө багыттап интерактивдүү стратегияларды толук кандуу ЖОЖдордо колдонуу аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн арттырып, билим деңгээлин эң жогорку баскычка көтөрүүгө болот деп ишеништи белгилөөгө негиз бар. Анткени, интерактивдүү усулдар аркылуу билим берүүдө Күн чыгыш жана боордош элдер адабиятын филологиялык билим берүү багыты: кыргыз тили жана адабияты профилиндеги студенттерге өткөрүлгөн сабактардын жыйынтыгында студенттердин билим деңгээли бир топко жогорулагандыгын белгилеп кетели:

Өз оюн ачык айтып сунуш кыла билүүгө;

Кандай маселе болбосун, ар кандай кырдаалда андан чыгууга жана чече билүүгө;

Командада иштөөдө ыкчамдуу, ийкемдүүлүгү;

Бир эле мезгилде оозеки жана жазуу жүзүндө пикир айта жана жаза билүүсү; Өз алдынчалыгы;

Ийкем ой жүгүртүүсү;

Коллектив менен иштеше билүүсү байкалды.

Жыйынтыктай келгенде, ЖОЖдору филологиялык билим берүү багытындагы кыргыз тили жана адабияты профилин заман талабына ылайык компетенттүү адис катары коомго даярдоодо студенттердин психологиялык абалын, башкача айтканда кабыл алуу, көз карашын, туюмун эске алуу менен дисциплинанын программасында тандалып алынган компетенцияларды өркүндөтүүнүн жолдору каралды. Интерактивдүү усулдарды өркүндөтүлүүчү компетенцияларга карата туура тандалуусу максатка ылайык экендигин талдадык.

Адабияттар:

1. Миңбаев К., Закиров А. Психология.-Ош.-2006.101-бет.
2. Интерактивдүү окутуу методу жана классты башкаруу.[Текст]: Окуу куралы.– Бишкек: IFTS. 2004
3. Крупская Н.К. Педагогическая сочинения. [Текст]: Избр.сочинения.Т. 3.М.: 1959.511-б.
4. Мурзаев М.С. Окутуунун психологиясы [Текст]: Окуу методикалык колдонмо/–Ош 2004, 92-б.
5. Оторбаев Б.К. Мектепте адабиятты интерактивдүү окутуу. [Текст]:Окуу куралы/ Оторбаев Б. К.–Б., 2010. 6-бет
6. Укуева Б.К. ЖОЖдордо студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн жогорулатуунун илимий-методикалык негиздери (кыргыз адабиятынын мисалында) докторлук диссертация. 2013-ж.